JIŘÍ PEŠEK
OLIVER RATHKOLB
A KOLEKTIV

SOUDOBÉ DĚJINY V POHYBU

RAKOUSKÝ VÝZKUM DĚJIN 20. STOLETÍ

KAROLINUM

Soudobé dějiny v pohybu
Rakouský výzkum dějin 20. století

Jiří Pešek, Oliver Rathkolb a kolektiv

———

Recenzovali:
doc. PhDr. Jan Horský, Ph.D.
Dr. Thomas Walter

Financováno z prostředků programu AKTION Česká republika – Rakousko,
spolupráce ve vědě a vzdělávání.

Na vznik této publikace byla FHS UK poskytnuta Institucionální podpora
na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT – 2013).

Překlad z němčiny Tomáš Rataj
Redakce Lucie Zikmundová
Fotografie Nina Lohmann
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2013
Text © Jiří Pešek, Oliver Rathkolb et al., 2013
Translation from German © Tomáš Rataj, 2013
Photography © Nina Lohmann, 2013

ISBN 978-80-246-2524-9
ISBN 978-80-246-2526-3 (soubor)
ISBN 978-80-246-2527-0 (pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2013

http://www.cupress.cuni.cz

OBSAH

7 Předmluva
Natascha Grilj

9 Úvod
Jiří Pešek – Oliver Rathkolb

11 **I. STUDIE**

13 Rakouský výzkum soudobých dějin a jeho protagonisté
Jiří Pešek

24 Soudobé dějiny zemí – regionální soudobé dějiny
Hanns Haas

49 Zavrhovaný obor a podivné vztahy: dějiny žen a *gender history* v rakouských soudobých dějinách
Maria Mesner

63 **II. INTERVIEW**

65 „V cizině si uvědomíme svoji vlastní identitu“
Interview Jiřího Peška a Niny Lohmann s Gerhardem Botzem

82 „Rozumět lidem v jejich jednání a rozporuplnosti“
Interview Jiřího Peška s Gernotem Heissem

101 „Od úzce pojatých národních dějin ke komparativním evropským a mezinárodním dějinám“
Interview Jiřího Peška s Oliverem Rathkolbem

115 **III. MEDAILONY**

117 Gerhard Botz
121 Hanns Haas
125 Gernot Heiss

128 Maria Mesner
131 Oliver Rathkolb
135 Jiří Pešek

138 Seznam zkratek

139 Bibliografie

165 Summary

167 Jmenný rejstřík

PŘEDMLUVA

Úlohou rakouské zahraniční kulturní politiky je prezentovat Rakousko v zahraničí jako inovativní, kreativní zemi oplývající mnohostranným bohatstvím, ale také poskytovat „trvalý příspěvek k vytváření globálního ovzduší důvěry" v oblasti mezikulturního dialogu. V případě zde výběrově dokumentovaného přednáškového cyklu bylo obou cílů dosaženo v plné míře.

Z dlouholeté cenné spolupráce – především mezi prof. Jiřím Peškem, profesorem dějin na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, prof. Oliverem Rathkolbem, ředitelem Institutu soudobých dějin na vídeňské univerzitě, a prof. Gernotem Heissem z Institutu dějin na vídeňské univerzitě – povstala idea představit v Praze mnohotvárný vývoj rakouské historiografie soudobých dějin ve 20. století formou cyklu přednášek pod názvem „Rakouská historiografie soudobých dějin dnes". Něco takového by bylo před rokem 1989 nemyslitelné.

Tým pracovníků Rakouského kulturního fóra, přizvaný k tomuto projektu, byl přesvědčen o úspěchu a velkém užitku zmíněného podniku a zároveň byl připraven pro část přednášek poskytnout prostory ve svém domě na Jungmannově náměstí. Od začátku letního semestru 2012 byl pak tento pozoruhodný záměr realizován.

Pro účast na uvedeném podniku byli získáni význační rakouští historici soudobých dějin: prof. Gernot Heiss pronesl úvodní přednášku o „Tématu Rakousko", prof. Oliver Rathkolb podal přehled rakouských soudobých dějin od roku 1945. Historickou sociální vědou a soudobými dějinami se zabýval prof. Gerhard Botz, zatímco prof. Maria Mesner hovořila o dějinách žen a *gender history*. Biografické studie o jednotlivých historicích a historičkách se staly předmětem druhé přednášky prof. Gernota Heisse, který ve své další prezentaci představil rovněž bádání o soudobých univerzitních dějinách. Soudobé dějiny zemí a regionální soudobé dějiny tematizoval prof. Hanns Haas, dr. Thomas Ballhausen nabídl vhled do dějin filmu. Doc. Barbara Stelzl-Marx se ve své přednášce věnovala výzkumu důsledků války, tématem příspěvku prof. Michaela Johna byly hospodářské a sociální dějiny a prof. Sybille Steinbacher referovala o výzkumu holocaustu.

Většina pražských přednášek se uskutečnila v prostorách Rakouského kulturního fóra. Pro nás, tým Rakouského kulturního fóra, bylo mimořádnou ctí a potěšením, že jsme mohli ve svém domě přivítat tak významné osobnosti historiografie soudobých dějin.

Přednášky se setkaly s velkým zájmem – u vyučujících, u studentů, ale též u zainteresovaného odborného publika, jakož i u lidí, kteří se jednoduše dokážou nadchnout pro historii. Předmětem široké reflexe se staly vývojové tendence a souvislosti minulých událostí, kriticky zachyceny byly kontinuity a zlomy. Dozajista tak byla podnícena intenzivní debata o historiografii soudobých dějin včetně jejích politických konsekvencí v obou zemích, v Rakousku a v České republice.

Kulturní fórum se záhy stalo místem setkávání odborníků na historii i nadšenců. Vynikající prezentace komplexních problémů dějepisectví, atraktivní, mnohdy až provokativní otázky a diskuze po přednáškách se těšily stále rostoucí oblibě.

Někteří ze zúčastněných historiků poskytli své příspěvky, rozšířené do podoby studií, pro tuto publikaci. Se třemi přednášejícími byla navíc vedena delší interview o jejich badatelských zkušenostech, která jsou rovněž zpřístupněna čtenářům v tomto svazku. Chtěla bych všem přednášejícím a zvláště kongeniálním iniciátorům přednáškového cyklu prof. Oliveru Rathkolbovi, prof. Gernotu Heissovi a prof. Jiřímu Peškovi co nejsrdečněji poděkovat za jejich velké nasazení. A tuto knihu, která představuje trvalou dokumentaci jednoho atraktivního záměru, nemohu než doporučit k četbě.

Mag. Natascha Grilj
ředitelka Rakouského kulturního fóra v Praze
květen 2013

ÚVOD

Předkládaná publikace, která oslovuje české i rakouské čtenáře, si klade za cíl přispět k poznání dnešního rakouského výzkumu soudobých dějin. Oporou a východiskem pro zde prezentované texty byl přednáškový cyklus, připravený v kooperaci Univerzity Karlovy s Rakouským kulturním fórem v Praze a podpořený programem AKTION Česká republika – Rakousko. V letním semestru 2012 byl tak studentům i širšímu publiku nabídnut zajímavý výběr témat i přednášejících, velmi plasticky a živě zprostředkovávajících vhled do rakouské „krajiny" oboru. Cyklus, souběžně provázený podobnou, tentokrát však pražskými historiky v celoevropském rámci pojatou prezentací stavu výzkumu soudobých dějin na vídeňském Institutu pro soudobé dějiny, navazoval na dvě desetiletí trvající přátelskou kooperaci historiků kulturně-historické fakulty vídeňské univerzity s kolegy z FSV UK. V minulosti vyústily podobné paralelní přednáškové cykly ve společné publikace, v nichž byly všechny prezentované přednášky dopracovány do podoby odborných studií.[1]

Tentokrát jsme zvolili jiný postup: V souvislosti s dalšími pražskými projekty, zabývajícími se aktuálním stavem výzkumu soudobých dějin v Evropě,[2] se ukazuje jako velmi podstatné kombinovat výzkum institucionální a personální báze oboru i výuky soudobých dějin s výkladem proměn tematických zájmů a posunů těžišť výzkumu. Obdobně podstatné je i zprostředkování pohledu na závažné vnitrooborové, resp. šíře celou společnost zasahující, debaty o problémech soudobých dějin. A tento celek je užitečné ještě obohatit o expertní interview s významnými protagonisty oboru.[3] Ti totiž často dokážou ukázat jinak nepodchytitelné souvislosti proměn – dosud v mnohém mladého a trvale dynamického – oboru. Zkušení praktikové a zároveň koncepční průkopníci oboru mohou poukázat na to, co v oborovém diskurzu dosud absentovalo nebo

---

1 Gernot Heiss – Alena Míšková – Jiří Pešek – Oliver Rathkolb (eds.), An der Bruchlinie. Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945 / Na rozhraní světů. Rakousko a Československo po 1945, Innsbruck – Wien 1998; Gernot Heiss – Kateřina Králová – Jiří Pešek – Oliver Rathkolb (eds.), Česko a Rakousko po konci studené války. Různými cestami do Evropy, Ústí nad Labem 2008; Gernot Heiss – Kateřina Králová – Jiří Pešek – Oliver Rathkolb (eds.), Tschechien und Österreich nach dem Ende des Kalten Krieges. Auf getrennten Wegen ins neue Europa, Ústí nad Labem 2009. Do této tradice společných publikací patří i sborník: Friedrich Edelmayer – Margarete Grandner – Jiří Pešek – Oliver Rathkolb (eds.), Über die österreichische Geschichte hinaus. Festschrift für Gernot Heiss zum 70. Geburtstag, Münster 2012.

2 Jiří Pešek a kol., Napříč kontinentem soudobých dějin. Evropská historiografie po konci studené války, Praha 2013.

3 Jiří Pešek – Nina Lohmann, Das Deutsche Historische Institut in Rom im Gespräch II: Dr. Lutz Klinkhammer AUC ST XII/2 (2012), s. 113–144.

aktuálně chybí, především pak jsou s oporou ve své odborné i lidské zkušenosti schopni formulovat hodnotící soudy. Těch jinak historiografický výzkum, který vychází „pouze" z rozboru publikované produkce či z kvantifikace bibliografií a rozboru pedagogických nebo konferenčních aktivit, není (přinejmenším v příslušné hloubce) prostě schopen.

V předkládané knize se nejprve Jiří Pešek pokusil o stručný náčrt vývoje oboru soudobých dějin v Rakousku. Bezprostřední návaznost publikace na přednáškový cyklus je zdůrazněna otištěním dvou informativních, z pražských přednášek vycházejících, studií k méně typickým, či ještě spíše relativně novým tematickým polím výzkumu (Hanns Haas a Maria Mesner). Oba příspěvky jsou podle našeho mínění koncepčně inspirativní pro české i rakouské historiky a zajímavé i pro laické zájemce o soudobé dějiny.[4] Druhou část publikace tvoří soubor tří interview. Vedli je Jiří Pešek a Nina Lohmann s výraznými, přitom zaměřením svých badatelských zájmů odlišnými – vídeňskými – protagonisty oboru (Gerhard Botz, Gernot Heiss, Oliver Rathkolb), kteří se určujícím způsobem podíleli na pražském přednáškovém cyklu. Interview nejsou prostými „transkripcemi" rozhovorů: Texty byly lehce zestručněny, přehlédnuty účastníky rozhovoru, byla standardizována jejich jazyková forma. Zároveň byly do poznámek Ninou Lohmann identifikovány, resp. v případě potřeby charakterizovány, všechny zmiňované osoby a publikace. Editorům šlo o to, aby i méně zasvěcený čtenář mohl plně sledovat kontext, nejednou přece jen poněkud „znaleckých" rozhovorů. Připojeny byly též stručné bio/bibliografické medailony všech pěti rakouských autorů, resp. partnerů interview z pera Jiřího Peška, jakož i jeho medailon jako jediného českého autora, napsaný Ninou Lohmann.

Doufáme, že výsledný obraz minulosti i současného stavu oboru soudobých dějin v Rakousku bude zajímavý jak pro rakouské, tak pro české – s bohatou a mnohostrannou rakouskou produkcí na poli soudobých dějin dodnes (čtvrt století po konci studené války) bohužel jen minimálně obeznámené – publikum. Věříme však zároveň, že svazek může přispět i k rakouské historiografické sebereflexi. Živá a věcná debata o vývoji i stavu, skvělých výkonech i závažných problémech oboru totiž není u jižních – rakouských – sousedů o mnoho rozvinutější než u sousedů severních – českých, kteří nadto stále ještě dohánějí „ztracená desetiletí" státního socialismu.

Jiří Pešek – Oliver Rathkolb

[4] Velmi litujeme, že prof. Michaelu Johnovi znemožnil těžký úraz dokončení studie o hospodářských aspektech let 1938–1945 v Dolním Rakousku a Jižních Čechách, tehdy připojených k Podunajské župě „Třetí říše". Studie, vycházející z jeho pražské přednášky a plánovaná pro tento svazek, bude posléze otištěna na jiném místě.

I. STUDIE

RAKOUSKÝ VÝZKUM SOUDOBÝCH DĚJIN A JEHO PROTAGONISTÉ

JIŘÍ PEŠEK

Rakouská historiografie soudobých dějin se etablovala postupně v průběhu 60. let 20. století. Chronologicky nejstarším pracovištěm, založeným roku 1963, dlouho však vytlačeným na okraj historiografické scény, byl Dokumentační archiv rakouského odboje.[1] Na univerzitách se obor ustavil od roku 1966 ve Vídni, návazně v Salcburku a Linci, ve druhé vlně v 80. letech pak v Klagenfurtu, Štýrském Hradci a Innsbrucku. Zakladatelská generace oboru se vyznačovala výraznými osobnostmi (Erika Weinzierl, Karl R. Stadler, ale i Ludwig Jedlicka[2]) s podstatným vědeckým, učitelským i společenským vlivem. Již zakrátko byla nadto posílena o názorově i publikačně výrazné osobnosti o generaci mladší (Gerhard Botz, Ernst Hanisch, s menším odstupem Helmut Konrad, zakladatel internacionálně orientované větve výzkumu soudobých dějin ve Štýrském Hradci). Vedle univerzitních ústavů a kateder, které tvořily a tvoří páteř oboru,[3] hrály při ustavení oboru od přelomu 60. a 70. let významnou roli Instituty Ludwiga Boltzmanna (LBI), původně vzniklé na spolkové, levicové bázi a postupně přibírané do státní finanční péče. Jsou to malá, ale výkonná projektová pracoviště, která jsou úzce navázána na akademické prostředí.[4]

Těžiště výzkumného i výukového zájmu univerzitních institutů soudobých dějin leželo nejprve v meziválečném období. Zájem směřoval namnoze i do prvých dvou dekád 20. století, kde byla „založena" nebo poprvé identifikována řada jevů a procesů, charakteristických pro následná desetiletí autoritativních režimů a diktatur. Již od 70. let se však badatelská a publikační pozornost

---

1 Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (DÖW), <http://www.doew.at/wir-ueber-uns/geschichte> (15. 10. 2013).

2 K této zakladatelské trojici srovnej: Fritz Fellner – Doris A. Corradini, Österreichische Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert. Ein biographisch-bibliographisches Lexikon, Wien 2006, zde s. 205, 386n., 444–446; Gerhard Botz – Hans Hautmann – Helmut Konrad (eds.), Geschichte und Gesellschaft. Festschrift für Karl R. Stadler zum 60. Geburtstag, Wien 1974; Oliver Rathkolb – Ludwig Jedlicka: Vier Leben und ein typischer Österreicher. Biographische Skizze zu einem Mitbegründer der Zeitgeschichtsforschung, in: zeitgeschichte 32 (2005), s. 351–370.

3 Přehled univerzitních pracovišť podává Ota Konrád, Soudobé dějiny v Rakousku, in: Jiří Pešek (ed.), Současná situace historiografií soudobých dějin v Evropě a USA, Praha 2006 (Acta Universitatis Carolinae – Studia Territorialia VIII), s. 137–154, zde s. 140–142.

4 K nim srovnej: Ernst Hanisch, Dominance státu. Rakouské soudobé dějiny na skřipci mezi politikou a vědou, in: Soudobé dějiny 16 (2009), s. 131–154, zde s. 135n. Originál: Ernst Hanisch, Die Dominanz des Staates. Österreichische Zeitgeschichte im Drehkreuz von Politik und Wissenschaft, in: Alexander Nützenadel – Wolfgang Schieder (eds.), Zeitgeschichte als Problem. Nationale Traditionen und Perspektiven der Forschung in Europa, Göttingen 2004 (Geschichte und Gesellschaft, zvl. seš. 20), s. 54–77.

stále více posunovala do období nacismu.[5] Je třeba podotknout, že tato konstitutivní fáze oboru probíhala v desetiletích, kdy rakouská společnost a ještě výrazněji politická sféra pěstovala kult Rakouska jako prvé oběti nacismu, kdy tón „hovoru o II. světové válce" udávaly postnacistické svazy veteránů, veřejně vzpomínající na své úspěchy v hrdinských bojích na východní frontě[6], a kdy takřka jakákoliv kritická slova o podílu Rakušanů na nacismu získávala charakter velezrady na národu i státu.[7] Výraznou, dílem ovšem jen moralistní změnu v tomto směru přinesla až Waldheimova aféra poloviny 80. let.[8] Opět je třeba připomenout, že kritický posun náhledu historiků soudobých dějin na období nacismu zdaleka nebyl následován obdobným posunem názoru celé rakouské společnosti.

Již v 80. letech se ovšem začínají objevovat sebereflektující pohledy na stav a kontexty rakouského výzkumu soudobých dějin. Velkou výhodu pro tuto oblast historiografie představovala – od roku 1973 – existence specializovaného časopisu: *zeitgeschichte*. Již koncem 70. let nacházíme na jeho stránkách prvé teoretizující práce o oboru (Ernst Hanisch)[9]. Obecněji pak studie se skutečnou sebereflexí současného stavu oboru publikovali Siegfried Mattl, Helmut Konrad, resp. právě v rámci reflexe tzv. „Waldheimovy aféry" v 80. letech opakovaně věnovala pozornost problémům a úkolům oboru jeho klíčová představitelka Erika Weinzierl.[10] Počátkem 90. let se na nejvyšší mezinárodní úrovni k debatě o stavu rakouského výzkumu soudobých dějin připojil vášnivý diskutér a v rakouském kontextu průkopník nových metod výzkumu soudobých

---

[5] Stojí za připomenutí, že podstatnou inspirační roli v této fázi sehrály též knihy Čechoameričana Radomíra Luži, na podnět kancléře Kreiského přeložené z angličtiny a vydané v Rakousku: Radomír Luža, Österreich und die großdeutsche Idee in der NS-Zeit, Wien – Köln 1977; týž, Der Widerstand in Österreich 1938–1945, Wien 1985.

[6] Sebastian Meissl – Klaus-Dieter Mulley – Oliver Rathkolb (eds.), Verdrängte Schuld, verfehlte Sühne. Entnazifizierung in Österreich 1945–1955, Wien 1986.

[7] K tomuto okruhu problémů srovnej soubor studií Heidemarie Uhl, „Wir brauchen uns dessen nicht zu schämen, was wir in dieser Zeit getan haben". Intentionen und Strukturmerkmale der Erinnerungserzählung von Zeugen des Nationalsozialismus, in: Die Österreichische Volkshochschule 40/153 (1989), s. 19–23; táž, Zwischen Versöhnung und Verstörung. Eine Kontroverse um Österreichs historische Identität fünfzig Jahre nach dem Anschluß, Wien – Köln – Weimar 1992; táž, Denkmalkultur und Zeitgeschichte. Veränderungsprozesse und Konflikte in der regionalen Denkmallandschaft seit 1945, in: Manfred Lechner – Eduard G. Staudinger (red.), Lebenszeichen. 10 Jahre Abteilung Zeitgeschichte an der Karl-Franzens-Universität Graz, Graz 1994, s. 169–195.

[8] Michael Gehler, Die Affäre Waldheim: Eine Fallstudie zum Umgang mit der NS-Vergangenheit in den späten achtziger Jahren, in: Rolf Steininger – Michael Gehler (eds.), Österreich im 20. Jahrhundert, sv. 2. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart, Wien 1997, s. 355–414.

[9] Ernst Hanisch, Regionale Zeitgeschichte. Einige theoretische und methodologische Überlegungen, in: zeitgeschichte 7 (1979), s. 39–60.

[10] Srov. drobnou knížku: Siegfried Mattl, Bestandsaufnahme zeitgeschichtlicher Forschung in Österreich, Wien 1983; Helmut Konrad, Zum österreichischen Geschichtsbewußtsein nach 1945, in: Rudolf Altmüller (ed.), Festschrift Mélanges Felix Kreissler, Wien 1985, s. 125–138; Anton Pelinka – Erika Weinzierl (eds.), Das große Tabu. Österreichs Umgang mit seiner Vergangenheit, Wien 1987, 2. vyd. 1997; Erika Weinzierl, Zeitgeschichte in der Krise?, in: Gerhard Botz – Gerald Sprengnagel (eds.), Kontroversen um Österreichs Zeitgeschichte. Verdrängte Vergangenheit, Österreich-Identität, Waldheim und die Historiker, Frankfurt/M. 1994, s. 132–149.

dějin Gerhard Botz.[11] V 90. letech a zejména na počátku 21. století do diskuze o směrech vývoje oboru, vedené zatím mezi Salcburkem a Vídní, vstoupil také mladý, nesmírně výkonný, tehdy innsbrucký historik Michael Gehler,[12] jehož historiografický zájem se vyvíjel od regionalismu k evropské integraci.[13] Rakousko se ostatně roku 1995 stalo plnoprávnou součástí EU, a politický vývoj tak zřetelně motivoval i historiografický zájem o celoevropské kontexty moderních rakouských dějin.

Počátek 21. století pak obecněji (možná i v kontextu s převratem v rakouské politice v roce 2000 a s radikální reakcí řady států EU na účast Haiderovy strany v rakouské vládě)[14] přinesl vlnu zvýšeného zájmu o stav a společenskou roli oboru soudobých dějin. Jako podnět k úvahám posloužilo i 30. výročí založení časopisu *zeitgeschichte*.[15] Zapomínat však nesmíme ani na veliký – právě kolem roku 2000 do širšího dějepisného i obecného povědomí se prosadivší – vliv a význam pravidelných, již od roku 1993 v dvouletých odstupech konaných „Zeitgeschichtetage" čili sjezdů rakouských historiků soudobých dějin. Jejich úkolem je být: „místem reflexe stavu oboru i přehlídkou výkonů výzkumu a zároveň jeho diskuzním fórem".[16] V nesmírně obsáhlých sjezdových protokolech, resp. v jednotlivých referátech, publikovaných pak ve formě studií v plném rozsahu časopisecky nebo na internetu, nalezneme právě v této době k rakouské reflexi stavu a úkolů oboru – a to i v mezinárodní komparaci – mnoho podstatného pro jeho vnitřní vývoj.

Na samém počátku 21. století byla tak v rámci Zeitgeschichtetage (říjen 2001) na univerzitě v Klagenfurtu v podstatě neočekávaně řešena celá řada závažných obecných témat rakouského výzkumu soudobých dějin. Sjezd byl

---

[11] Gerhard Botz, Zeitgeschichte in einer politisierten Geschichtskultur: Historiographie zum 20. Jahrhundert in Österreich, in: Konrad H. Jarausch et al. (eds.), Geschichtswissenschaft vor 2000. Perspektiven der Historiographiegeschichte, Geschichtstheorie, Sozial- und Kulturgeschichte. Festschrift für Georg G. Iggers zum 65. Geburtstag, Hagen 1991, s. 299–328.

[12] Michael Gehler, profesor univerzity v Salcburku, přešel roku 2006 do německého Hildesheimu, od roku 2013 je však (zároveň) ředitelem mimouniverzitního Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung (INZ) na Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.

[13] Michael Gehler, „Regionale" Zeitgeschichte als „Geschichte überschaubarer Räume". Von Grenzen, Möglichkeiten, Aufgaben und Fragen einer Forschungsrichtung, in: Geschichte und Region / Storia e regione 1 (1992), s. 85–120; týž, Zeitgeschichte im dynamischen Mehrebenensystem. Zwischen Regionalisierung, Nationalstaat, Europäisierung, internationaler Arena und Globalisierung, Bochum 2001, kde je rakouské problematice věnována kapitola: Der „kurze Schatten" der österreichischen Zeithistoriographie, s. 37–72.

[14] K tomu srovnej např. Wolfram Kaiser, Warum lernen Sie nicht aus der Geschichte? Deutschland und die Sanktionen der EU-14 gegen Österreich, in: Michael Gehler – Ingrid Böhler (eds.), Verschiedene europäische Wege im Vergleich. Österreich und die Bundesrepublik Deutschland 1945/49 bis zur Gegenwart. Festschrift für Rolf Steininger zum 65. Geburtstag, Innsbruck – Wien – Bozen 2007, s. 531–547.

[15] Siegfried Mattl – Heidemarie Uhl (eds.), Zeitgeschichte(n) in Österreich. HistorikerInnen aus vier Generationen anlässlich „30 Jahre Zeitgeschichte", Innsbruck – Wien – Bozen 2003 (zeitgeschichte 30/6).

[16] Einleitung, in: Gertraud Diendorfer – Gerhard Jagschitz – Oliver Rathkolb (eds.), Zeitgeschichte im Wandel / 3. Österreichische Zeitgeschichtetage 1997, Wien 1998, s. 13–15, kde na s. 13 nalezneme i definici, co vlastně tyto sjezdy představují pro obec badatelů o soudobých dějinách: „Standortbestimmung, Leistungsschau und Diskussionsforum".

zorganizován Karlem Stuhlpfarrerem[17], jednou z velkých postav rakouského dějepisu soudobé epochy a mj. odborníkem na moderní dějiny rakouských Slovinců, s akcentem na rakouskou spolupráci s „jižními sousedy", tj. univerzitami v Lublani a Terstu. Jeho původní hlavní téma „Demokracie – občanská společnost – lidská práva" se ale neočekávaně dostalo do „stínu" teroristického útoku z 11. září 2001. Snad i proto byla v rámci klagenfurtského sjezdu,[18] resp. ještě v návazné odborně publicistické debatě, tematizována celá řada klíčových otázek oboru.

Jednou z nich bylo již samo aktuální vymezení „soudobých dějin". Zakladatelská generace se soustřeďovala na první republiku (a v principu dodnes sleduje řada kvalifikačních prací obhájených na institutech soudobých dějin problematiku počátku 20. století). Samozřejmě i šíře (mj. v návaznosti na Rothfelsovu definici,[19] dodnes respektovanou většinou středoevropských badatelů) je konec monarchie a start republikánského období považován za počátek epochy soudobých – tedy se současností živě provázaných – dějin.[20] „Botzova generace", tj. „osmašedesátníci" (ačkoliv Rakouskem studentsko-generační revolta ani v náznaku tolik neotřásla a svými výsledky pro budoucnost ho necharakterizovala do té míry jako sousední Spolkovou republiku) se dlouhodobě badatelsky i polemicky soustřeďovali především na kritické vyrovnání se s nacistickou kapitolou Rakouska. V Klagenfurtu však najednou, jak konstatoval v „ohlédnutí" za sjezdem mladý štýrskohradecký docent Werner Suppanz, figurovaly takřka výhradně referáty, tematizující období po roce 1945.[21]

Suppanzův text reagoval především na iniciátora a moderátora „vlajkového panelu sjezdu", nazvaného „Perspektivování druhé republiky", tj. na salzburského „guru" oboru: Ernsta Hanische. Ten sjezdu předložil provokativní otázku, zda jsou „dějiny druhé republiky pouze dějinami nezvládnuté rakouské nacistické minulosti"?[22] V úvodu sekce pak Hanisch deklaroval, že nacistická epocha je nejlépe zpracovaným obdobím rakouských dějin, zatímco dějiny

---

17 K této markantní postavě rakouského dějepisu srovnej nekrolog: In memoriam Karl Stuhlpfarrer (1941–2009), <http://www.dieuniversitaet-online.at/personalia/beitrag/news/in-memoriam-karl-stuhlpfarrer-1941-2009/308.html> (15. 10. 2013).

18 Karl Stuhlpfarrer – Lisa Rettl (eds.), Demokratie – Zivilgesellschaft – Menschenrechte. Österreichischer Zeitgeschichtetag 2001, Innsbruck 2003.

19 Hans Rothfels, Zeitgeschichte als Aufgabe, in: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1 (1953), s. 1–8.

20 Charakteristiky „soudobých dějin" jako období po roce 1918 se roku 2001, resp. 2003 (tisková verze referátu) v rozsáhlé studii o rakouských historiografických kontroverzích o soudobých dějinách podržel i heidelberský historik Georg Christoph Berger Waldenegg, Das große Tabu! Historiker-Kontroversen in Österreich nach 1945 über die nationale Vergangenheit, in: Jürgen Elvert – Susanne Krauß (eds.), Historische Debatten und Kontroversen im 19. und 20. Jahrhundert. Jubiläumstagung der Ranke-Gesellschaft in Essen 2001 (HMRG-Beiheft 46), Wiesbaden – Stuttgart 2003, s. 143–174.

21 Werner Suppanz, Demokratie – Zivilgesellschaft – Menschenrechte. Ein Kommentar (5. Österreichischer Zeitgeschichtetag 2001, 4.–6. Oktober 2001 in Klagenfurt), in: eForum zeitgeschichte 3/4 (2001), <http://www.eforum-zeitgeschichte.at/3_2001.html> (15. 10. 2013). Toto pojetí soudobých dějin jako epochy po cézuře 1939–1945 preferoval v téže době i Michael Gehler, Zeitgeschichte im dynamischen Mehrebenensystem, s. 46.

22 Panel: „Perspektivierung der Zweiten Republik. Ist die Geschichte der Zweiten Republik nur eine Geschichte der unaufgearbeiteten österreichischen NS-Vergangenheit?".

poválečného Rakouska historikové „přenechali“ politologům a sociálním vědcům. Výsledkem je podle něj fragmentovaný pohled na dějiny a ztráta kontextualizace.[23] Hanisch se k tomuto problému ostatně opakovaně vracel i v dalších letech.[24]

S jeho tezí, že (levicoví) rakouští historikové po Waldheimově aféře prostě „přepólovali“ nastavení diskurzu a že po krachu mýtu Rakouska jako první oběti nacistů, resp. po pádu mýtu dominance odboje v rakouské společnosti let 1938–1945[25], přišel posun k „mýtu Rakušanů jako pachatelů“, ovšem souhlasili i někteří mladí vídeňští historikové.[26] Je nesporné, že jednoduché interpretační, mediálně působivé „slogany“ tohoto typu mohou následně ztěžovat komplexní, po motivacích, dobových stereotypech, po mentalitních aspektech problematiky se tázající, přístup k nacistickému období Rakouska. Je taktéž nepochybné, že „mýtus oběti a odboje“ od 80. let dosluhuje i v řadě dalších zemí Evropy.[27] Charakter i vražedné aktivity vazalských autoritativních či diktátorských režimů, etablovaných v nacisty okupované Evropě, měly jistě řadu typově shodných rysů. Otázkou však zůstává, zda je Rakousko možno prostě přiřadit do kategorie zemí, které byly „bezprostředně nebo nepřímo součástí nacistického panství“[28]. S odkazem na aktuální výzkum lze kupříkladu namítnout, že žádná další „okupovaná“ země Evropy nedala nacistickému režimu 55 generálů SS.[29] Teze o evropské „srovnatelnosti“ nacistického Rakouska se tak může snadno zvrátit do konceptu jeho „normality“ jako svého druhu nového vydání „mýtu první oběti“.

[23] Ke kritice „žalobně moralizujícího dějepisectví“, které se mělo zformovat po Waldheimově aféře a zaměnit dosavadní „roli kolektivní oběti za tezi o kolektivním pachatelství“, srov.: Ernst Hanisch, Die Präsenz des Dritten Reiches in der Zweiten Republik, in: Wolfgang Kos – Georg Rigele (eds.), Inventur 45/55. Österreich im ersten Jahrzehnt der Zweiten Republik, Wien 1996, s. 33–50, zde s. 35. Nově k tomu Heidemarie Uhl, Gesellschaft – Gedächtnis – Kultur. Zu den Transformationen der österreichischen Zeitgeschichtsforschung, in: Franz, Margit, a kol., Mapping Contemporary History. Zeitgeschichten im Diskurs, Wien 2008, s. 27–50, kde autorka na s. 27 píše o kontextu těchto převratů s „kulturalistickým obratem“.

[24] Ernst Hanisch, Von der Opfererzählung zum schnellen Moralisieren. Interpretationen des Nationalsozialismus in Österreich, in: Geschichte und Gesellschaft 31 (2005), s. 255–265; týž, Opfer / Täter / Mythos: Verschlungene Erzählungen über die NS-Vergangenheit in Österreich, in: zeitgeschichte 33 (2006), s. 318–327.

[25] Walter Manoschek, Verschmähte Erbschaft. Österreichs Umgang mit dem Nationalsozialismus 1945 bis 1945, in: Reinhard Sieder – Heinz Steinert – Emmerich Tálos (eds.), Österreich 1945–1995. Gesellschaft, Politik, Kultur, Wien 1995, s. 94–106, k tomu na s. 96 říká: „Organizovaný a vojenský odboj byl hrdinný, ale marginální,“ a připomíná konstatování britského maršála Alexandera z ledna 1945, že „v Rakousku vojenský odboj neexistuje“.

[26] Srov.: Thomas Angerer, Zur Kritik an NS-Fixierungstendenzen der österreichischen Zeitgeschichtsforschung. Mit einem Blick auf den französischen Vergleichsfall (Beitrag zum Panel „Perspektivierung der Zweiten Republik. Ist die Geschichte der Zweiten Republik nur eine Geschichte der unaufgearbeiteten österreichischen NS-Vergangenheit?“ am Österreichischen Zeitgeschichtetag 2001, 4.–6. Oktober 2001, Universität Klagenfurt), <http://www.univie.ac.at/igl.geschichte/angerer/IfG_homepage/Aufsaetze/Angerer_Zur_Kritik_an_NS-Fixierungstendenzen.pdf> (15. 10. 2013).

[27] Klasický typový příklad, na který odkazuje právě Th. Angerer, poskytuje kniha: Henry Rousso, Le syndrome de Vichy. De 1944 à nos jours, Paris 1987 (2. vyd. Paris 1990, anglicky Cambridge 1991).

[28] Angerer, Zur Kritik.

[29] Wolfgang Graf, Österreichische SS-Generäle. Himmlers verlässliche Vasallen, Klagenfurt 2012.

Byla však Hanischova teze o nepřiměřené koncentraci historiografické pozornosti na nacistické období Rakouska věcně relevantní? Průzkum rakouských výzkumných projektů a obhájených disertací k soudobým dějinám, provedený na základě webově dostupných informací v polovině prvé dekády 21. století,[30] takovou jednostrannost nepotvrzuje: Na innsbruckém institutu soudobých dějin neprobíhal v letech 1995–2003 ani jeden projekt k letům 1938–1945, zato 11 projektů k poválečné době. V Klagenfurtu (1998–2002) byla relace sedmi projektů k době nacismu a čtyř k druhé republice, ve Vídni (1992–2001) stálo jedenáct projektů ke hnědému období proti šesti k poválečnému. Pojmeme-li tento (jistě nehomogenní a nevelký) vzorek jako celek, dojdeme k výsledku 18 projektů k času nacismu a 21 k období poválečnému. A jako další drobnou sondu uvádí týž autor vyhodnocení vídeňských a innsbruckých disertací (zaměřených na dějiny Rakouska) v oboru soudobých dějin z let 1997–2000, resp. 2004: Ve Vídni vedlo poválečné období nad válečným 5:3, v Innsbrucku 4:1.[31]

Druhou drobnou sondu veďme do Rakouské historické bibliografie.[32] Její nejnovější dostupný ročník zpřístupňuje produkci za rok 2009. Z celkem bezmála pěti tisíc záznamů bibliografie jich v chronologické části (tedy ponecháme-li stranou příručky, jubilejní sborníky a pomocněvědnou literaturu) 2363 tematizuje teritoriálně rakouské dějiny, 1420 záznamů platí ostatním evropským státům, pakliže studie o nich napsali rakouští autoři, nebo jde o příspěvky uveřejněné v rakouských publikacích, a 247 položek tematizuje mimoevropskou problematiku. Bibliografie obsahuje velmi různorodé záznamy: Nalezneme tu pestrou škálu prací, sahající od několikastránkových příspěvků (mnohdy spíše aktuálně politických nebo politologických než historických) v populárních časopisech přes diplomní a nepublikované disertační práce až k odborným studiím nebo monografiím. Přesto nám její struktura mnohé alespoň naznačí.

Tabulka 1: Autorský zájem o epochy rakouských dějin v roce 2009 (v %)

	do roku 1900	20. století	celkem
Rakousko jako celek	13,98	16,62	30,6
jednotlivé spolkové země	49,83	19,56	69,4
celkem	63,81	36,19	100 % = 2363

Pramen: Österreichische Historische Bibliographie, 2009

Vidíme, že soudobé dějiny zaujímají v rakouské dějepisné produkci o Rakousku (ostatně podobně jako v ostatních evropských zemích) něco víc než třetinový podíl. „Rozklíčovat" rakouskou produkci o ostatních zemích podle tematizovaných epoch by ovšem znamenalo provést detailní rozpis jednotlivých titulů – bibliografie kapitoly o ostatních zemích vnitřně chronologicky

[30] Konrád, Soudobé dějiny v Rakousku, s. 149–150.

[31] Tamtéž, s. 151. Za zmínku stojí, že na obou institutech byl zhruba stejný promoční zájem jako období po roce 1945 věnován době před rokem 1918.

[32] Österreichische Historische Bibliographie, Graz 2012.